

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ДЕТЕРМІНАНТИ СТРУКТУРНОЇ ПЕРЕБУДОВИ МОЛОЧНОГО СЕКТОРА ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

INSTITUTIONAL DETERMINANTS OF DAIRY SECTOR RESTRUCTURING IN VOLYN REGION

Тарас БОЖИДАРНИК,
кандидат економічних наук,
Луцький національний технічний університет

Taras BOZHIDARNIK,
PhD Economics,
Lutsk National Technical University

Ринкова трансформація економічних відносин негативно позначилася на структурі молокопродуктового підкомплексу як України в цілому, так і її окремих регіонів. У Волинській області ринкові перетворення, особливо в 90-х роках минулого століття, призвели до руйнування значної кількості великотоварних сільськогосподарських підприємств, згортання індустрії кормовиробництва та погіршення ветеринарного обслуговування тваринницьких комплексів, що відобразилося на зменшенні обсягів виробництва сирого молока та зниженні його частки, яка надходила на переробку. З огляду на це необхідно форсувати процес структурної перебудови регіонального молокопродуктового підкомплексу шляхом інституціоналізації сучасних форм ведення молочарського бізнесу. Дана проблематика є не достатньо вивченою і тому потребує подальших досліджень.

Позитивні зрушення в динаміці виробництва сирого молока почали проявлятися в період 2000–2005 років, що було зумовлено закріпленням макроекономічної стабілізації, посиленням матеріально-технічної бази особистих селянських господарств, поодинокими випадками створення спеціалізованих молочних ферм.

Негативним фактором розвитку молокопродуктового підкомплексу АПК Волинської області, як показують дослідження, є зниження обсягів виробництва сирого молока сільськогосподарськими підприємствами за період з 1990 по 2010 рік. Незважаючи на те, що інтенсивність зниження обсягів виробництва в 2000-х роках уповільнилась, позитивного тренду в динаміці виробництва сирого молока даною категорією господарств не спостерігалося [1]. Це пов'язано з тим, що навіть колись потужні сільськогосподарські підприємства, які спеціалізувалися на молочному скотарстві, були змушені переорієнтуватися на рослинництво у зв'язку із символічною величиною дотацій на виробництво молока, недоступністю кредитних ресурсів комерційних банків, використанням пальмової олії переважно більшістю молокопереробних підприємств для виробництва окремих видів молочної продукції. Вагомим дестимулятором до нарощення молочного поголів'я в сільськогосподарських підприємствах є висока привабливість виробництва технічних культур, особливо тих, що мають енергетичну спрямованість, а також розширення площ зернових навіть у тих адміністративних районах, які традиційно спеціалізувалися на молочному і м'ясному скотарстві.

Позитивні зрушення в динаміці виробництва сирого молока в 2000–2005 роках відбулися завдяки нарощенню потужностей в особистих селянських господарствах. На жаль, кількісне покращення ситуації не кореспондувалося з якісним. У більшості на-

селених пунктів сільської місцевості відсутні техніко-технологічні передумови для прийому й зберігання сирого молока, як того вимагають санітарно-гігієнічні стандарти та технічні регламенти.

Повільно відбувається процес створення молочарських кооперативів для централізованої заготівлі, зберігання й транспортування сирого молока, не набуло масового характеру суттєве зростання поголів'я молочних корів у подвір'ях селян, не забезпечується ветеринарний контроль за локалізацією спалахів вірусних хвороб телят і телиць. Різний раціон годівлі корів призводить до виробництва молока різної жирності й неоднакового вмісту білка в розрізі особистих селянських господарств одного населеного пункту, що при його змішуванні значно погіршує якісні характеристики утвореної однорідної маси та сприяє її передчасному скисанню.

Дослідження динаміки виробництва продукції тваринництва й виробництва молока на одного жителя в порівняних цінах 2005 року показали, що в першому випадку за період з 2000 по 2010 рік в цілому має місце висхідний тренд, а в другому, за аналогічний часовий інтервал, – низхідний. Це свідчить про те, що виробництво молока навіть у розрізі продукції тваринництва не є пріоритетом товарної політики виробників сільськогосподарської продукції. Причини виникнення такої ситуації наступні: багаторічна практика низьких закупівельних цін на сире молоко, непродумана політика держави щодо вибору об'єкта надання молочних дотацій (надання дотацій на голову ВРХ, а не на обсяг молока, що спрямовується на переробку), пасивність місцевих органів влади щодо підтримки реалізації великих інвестиційних проєктів щодо розбудови спеціалізованих молочних ферм.

Спостерігається значний варіаційний розмах в обсягах виробництва молока в розрізі адміністративних районів Волинської області як у 2000, так і в 2010 роках. Найбільші обсяги молока виробляються в Горохівському, Ковельському, Луцькому, Маневицькому та Ратнівському районах. Якщо в більшості адміністративних районів у 2010 році порівняно з 2000 спостерігається спад обсягів виробництва молока або незначне збільшення, то в Горохівському та Луцькому – має місце відчутне зростання даного показника.

Це пояснюється розширенням потужностей молочного скотарства сільськогосподарських підприємств, збільшенням поголів'я корів у особистих селянських господарствах, прагненням і підприємницьких структур, і одноосібників нарощувати потенціал органічного землеробства. З огляду на сказане вище в Горохівському та Луцькому районах (лісостепова зона Волинської області) реінжинірингові заходи мають спрямовуватися на розбудову спеціалізованих великотоварних молочних комплексів, створення на базі приватно-орендних сільськогосподарських

У статті проаналізовано проблеми виробництва молока у Волинській області. Запропоновано напрями покращення інвестиційного забезпечення розвитку окремих сегментів молочного сектора даного регіону. Обґрунтовано доцільність створення кластерного об'єднання на базі підприємницьких структур та органів регіональної влади.

The article analyzes the problems of milk production in the Volyn region; proposes directions of improving the investment ensuring of the development of individual segments of the dairy sector in the region; substantiates the expediency of a cluster association on basis of enterprise structure and regional authorities.

підприємств міні-заводів по переробці молока, формування інтегрованих підприємницьких структур, у які увійдуть сільськогосподарські підприємства та молокопереробні заводи.

У цілому в області за останні роки відбулися значні деструктивні процеси як у сфері виробництва, так і у сфері переробки молока. Це пов'язано з демонтажем більшості великотоварних сільськогосподарських підприємств, переважно в Поліській зоні. Незважаючи на те, що втрати виробництва молока частково були компенсовані за рахунок особистих селянських господарств, сировинна база виробництва молочної продукції надто звузилася, що пов'язано з погіршенням якості сирого молока. Більше того, скорочення поголів'я молочних порід корів значною мірою вплинуло на динаміку виробництва органічних добрив, що призвело до зниження врожайності основних сільськогосподарських культур у більшості адміністративних районів. Це свідчить про те, що стагнаційні процеси у сфері молочного скотарства з кумулятивним ефектом вплинули на протікання негативних тенденцій і в суміжних сегментах аграрної сфери регіону.

Враховуючи те, що руйнація великотоварних сільськогосподарських підприємств призвела до зростання кількості безробітних на селі, виробництво молока в особистих селянських господарствах було фактором не лише створення сировинної бази для розширеного відтворення власного господарства, а й одним з основних мотивів отримання грошових доходів. Намагання максимізувати прибуток за рахунок збільшення обсягів продажу сирого молока призводило до проявів масової його фальсифікації, що вже на першій фазі молокопродуктової вертикалі знижувало конкурентоспроможність молочної продукції.

Особливо обвальними за аналізований період були масштаби зменшення обсягів виробництва сирого молока в адміністративних районах Поліської зони. Ще в докризові часи підприємства Лісостепової зони мали значно кращі конкурентні переваги над підприємствами поліських адміністративних районів, а в умовах кризи цей розрив ще більше поглибився. Процес згорання обсягів виробництва сирого молока в сільськогосподарських підприємствах відбувався надто інтенсивно, оскільки ні держава, ні органи місцевого самоврядування, ні самі підприємства не вишукували засобів уповільнення цих негативних тенденцій. Слід зазначити, що в період найвищого рівня економічної кризи більшість підприємств почали переорієнтовуватися суто на рослинництво, в першу чергу вирощування зернових культур, оскільки цей вид діяльності був менш затратним і вимагав менших капітальних вкладень.

Зменшення обсягів виробництва сирого молока та погіршення його якості викликали ланцюгову реакцію згорання потужностей і в інших ланках молокопродуктової вертикалі. Почали масово закриватися й зменшувати обсяги виробництва молокопереробні підприємства, які в докризові часи функціонували майже в кожному районному центрі. Поступово стала порушуватися пропорційність розвитку АПК регіону, в тому числі й молочного сектора.

Вихід на ринок молока Західної молочної групи, важливим сегментом діяльності якої була переробка молока, не вніс позитивних зрушень щодо активізації великотоварного виробництва молочної сировини і підвищення якості сировини, яка вироблялася в особистих селянських господарствах. Вражаючим фактом споживацької поведінки молочного бізнесу даної групи компаній стала закупівля сирого молока в інших регіонах України, а не розбудова матеріально-технічної бази молочного скотарства у Волинській області.

На жаль, маючи доволі значну концентрацію фінансових ресурсів і реальні можливості для створення власних сировинних зон, Західна молочна група не фінансувала масового будівництва сучасних молочних ферм, створення молочарських кооперативів у сільській місцевості, віддаленій від районних центрів, не забезпечувала належних умов виробництва якісної молочної продукції. Підприємства даної групи компаній ввели надзвичайно жорстку закупівельну політику відносно особистих селянських господарств. Рівень закупівельних цін цих підприємств у переважній більшості випадків був нижчим від рівня цін підприємств, що належали іншим фінансовим групам або ж самостійно функціонували. На жаль, місцева влада не упереджувала

випадків цінової дискримінації підприємств молочного бізнесу стосовно виробників молока, що ще більше їх дестимулювало до розширеного відтворення молочного поголів'я. Деякі молокопереробні підприємства вели надзвичайно жорстку протекціоністську політику щодо молокопереробних підприємств інших регіонів, рівень закупівельних цін яких на сире молоко був дещо вищим. Цей фактор значною мірою й запрограмував теперішню ситуацію в молочному секторі Волинської області.

Розробка перспективних напрямів інвестиційного забезпечення підприємств молокопродуктового підкомплексу Волинської області має відштовхуватися від основних напрямів розвитку АПК країни та результатів ретроспективного аналізу інвестиційної діяльності підприємств молокопродуктового підкомплексу даного регіону. Зміна домінант державної політики у сфері АПК та молокопродуктового підкомплексу зокрема зумовлена вступом України в СОТ, надмірною експансією українського ринку іноземними виробниками, перманентним збільшенням диспаритету цін на промислову продукцію та продукцію АПК, високим рівнем зносу матеріально-технічної бази підприємств молокопродуктового підкомплексу.

Вдосконалення механізму бюджетної підтримки й стимулювання структурних перетворень у молокопродуктовому підкомплексі регіону має специфіку вже на початковому етапі – не визначивши механізм реалізації структурних перетворень, неможливо досягти вирішення наявних проблем, зумовлених насамперед відсутністю умов ефективної відтворювальної діяльності. Сутність даного механізму полягає в цілеспрямованому впливі органів регіональної влади й місцевого самоврядування на всіх суб'єктах господарювання, незалежно від форм власності, задля подолання депресивної ситуації, що склалася.

Однією з методичних помилок при реалізації інвестиційної політики (як основи розвитку молокопродуктового підкомплексу) є практично повна орієнтація економічних показників на отримання максимуму економічного ефекту в інвестиційних програмах, без урахування інших чинників, що реалізуються внаслідок її проведення.

Пропонується встановити як пріоритети:

- структурну зміну технологічного рівня виробництва, що використовується;
- приріст виробничих потужностей (інтенсивним шляхом);
- вирішення соціально-економічних і екологічних проблем сільської місцевості.

Підтримка молокопродуктового підкомплексу в регіоні має передбачати такі цілі:

- підтримка підприємств молокопродуктового підкомплексу шляхом здійснення структурної перебудови АПК регіону;
- забезпечення якнайповнішого та найефективнішого використання підприємствами галузі наявного природно-ресурсного, виробничого й соціального потенціалу;
- формування системи інвестиційної привабливості молокопродуктового сектора шляхом розробки регіональних програм стимулювання приватних вітчизняних та іноземних інвестицій, надання в пріоритетних для регіону галузях молокопродуктового підкомплексу додаткових пільг інвесторам;
- системне використання бюджетних та інвестиційних ресурсів регіону на важливих для молокопродуктового підкомплексу напрямках.

З огляду на перераховані вище проблеми функціонування ринку молока Волині виникає необхідність у реінжинірингу бізнес-процесів. Для цього мають бути сформовані принципово нові інституціональні передумови. Враховуючи те, що Волинська область не є інвестиційно привабливим регіоном для потужних агрохолдингів, які мають високий рівень концентрації інвестиційних ресурсів і спроможні фінансувати потужні інноваційні проекти, ініціативу щодо створення інституціональних передумов для інноваційно-інвестиційного розвитку молочного сектора регіону має взяти виконавча влада, а саме – її аграрний блок. Органи виконавчої влади мають стати безпосередніми учасниками молокопродуктового бізнесу, щоб безпосередньо впливати на пропорційний розвиток окремих складових молокопродуктової вертикалі, усунення проявів цінової дискримінації дрібних виробників молока, форму-

вання кормової бази розвитку молочного скотарства. Інституціональною формою, за якої органи виконавчої влади можуть бути безпосередніми учасниками товарно-грошових відносин у молокопродуктовому ланцюгу, є державно-приватне партнерство.

Створення такого партнерства має бути зорієнтоване на розширення потужностей великотоварного молочного скотарства, модернізацію молокопереробних підприємств, формування конкурентного середовища на первинному ринку молока. Досягнення вказаних вище цілей є найбільш імовірним за такої форми державно-приватного партнерства, що включатиме інноваційне ядро, яке забезпечить поступове нарощення потужностей у суміжних та обслуговуючих видах діяльності. Виходячи з теорії і практики підприємницької діяльності можна з упевненістю сказати, що найбільш дієвим буде вплив інноваційного ядра на інших учасників об'єднання в умовах кластера [2]. З огляду на це у Волинській області запропоновано створити молочний кластер. До нього увійдуть Головне управління агропромислового розвитку обласної державної адміністрації, молокопереробне підприємство (інноваційне ядро кластера), молочарські кооперативи, що об'єднують дрібних виробників молока, сільськогосподарські підприємства – великотоварні виробники молока, фінансово-кредитні установи, дорадчі служби, вищі навчальні заклади та науково-дослідні установи.

Вищим представницьким органом даного утворення буде кластерна рада, в яку увійдуть представники всіх учасників кластера. Головне управління агропромислового розвитку має отримати право блокувати рішення, які приймаються більшістю кластерної ради, якщо вони йдуть у розріз із основними пріоритетами розвитку молокопродуктового бізнесу всього регіону: приріст поголів'я великої рогатої худоби молочного напрямку, стабілізація закупівельних цін на молочну сировину, активізація плеємної справи, розбудова індустрії кормовиробництва.

Саме в умовах кластера управління агропромислового розвитку як розпорядник бюджетних коштів може більш ефективно використати економічні переваги щодо стимулювання процесів нарощення виробництва молока, поголів'я плеємних молочних корів та забезпечення найбільш вразливих верств населення соціальними видами молока й молокопродуктів. Поясненням цього є те, що даний підрозділ державного управління, як і суб'єкти молокопродуктового бізнесу, які отримують переваги, є учасниками одного об'єднання, що змушує і перших, і других більш зважено ставитися до витратання бюджетних коштів, оскільки від цього значною мірою залежить їх спільний успіх.

У межах кластера управління агропромислового розвитку має на рівноправних умовах надавати переваги у формі прямих дотацій як особистим селянським господарствам, так і сільськогосподарським підприємствам. Обов'язковою умовою для перших має бути наявність сучасного охолоджувального устаткування та пристроїв сепарації молока, для других – сучасних доїльних апаратів та відповідного зооветеринарного забезпечення. Одноосібники зможуть придбати холодильні установки за умов входження в молочарські кооперативи, що створить відповідну фінансову базу для даних капіталовкладень, а сільськогосподарські підприємства зможуть виробляти високоякісну молочну сировину в умовах будівництва сучасних молочних ферм.

Інноваційне ядро молочного кластера у Волинській області становитиме ВАТ «Рожищенський сирзавод». Саме це підприємство одним із перших на початку 2000-х років диверсифікувало власну виробничу програму відповідно до сучасних вимог ринку, завоювало стабільні ніші на ринках Російської Федерації, зарекомендувало себе надійним партнером місцевої влади в питаннях реалізації важливих для регіону соціальних проектів. Дане підприємство неодноразово ставало переможцем ряду представницьких конкурсів, які проводилися у великих промислових та фінансових центрах Російської Федерації. Більше того, воно має стабільну сировинну зону, яка сформована з виробників молока, відзначається високим рівнем якості

та має доволі розгалужену заготівельно-транспортну інфраструктуру для своєчасної його доставки на переробку.

Одним з основних стимулів входження ВАТ «Рожищенський сирзавод» до молочного кластера буде компенсація частини його капітальних витрат, спрямованих на модернізацію виробничого устаткування, освоєння нових видів продукції, сертифікацію та стандартизацію, придбання сучасних систем оцінки якості продукції за рахунок коштів обласного бюджету. Якщо проекти даного підприємства будуть надзвичайно капіталомісткими, переваги буде надаватися у формі компенсації частини процентів за кредитні ресурси, що виділятиметься фінансово-кредитною установою (учасником кластера). Дане підприємство, форсуючи впровадження як продуктивних, так і процесних інновацій у відтворювальному процесі, розширюватиме потребу в молочній сировині, робочій силі та допоміжних матеріалах. У першому випадку це підвищить попит на сире молоко, що сприятиме збільшенню товарності виробництва молока в особистих селянських господарствах та розширенню потужностей сільськогосподарських підприємств, у другому – спонукатиме до створення нових робочих місць для місцевого населення, а в третьому – розширюватиме замовлення для підприємств-суміжників.

ВИСНОВКИ

Незважаючи на те, що молочний кластер стане рушієм інвестиційних та реструктуризаційних процесів у молокопродуктовому підкомплексі Волинської області, не всі території та суб'єкти молочарського бізнесу увійдуть до сфери його впливу. З огляду на це на найбільш депресивних сільських територіях, де є об'єктивні обмеження розбудови в короткостроковій перспективі індустрії великотоварного сільськогосподарського виробництва, необхідно створювати молочарські кооперативи та асоціації. Перші дозволять підвищити рівень товарності виробництва молока в особистих селянських господарствах шляхом створення централізованих молокоприймальних пунктів, а другі – узгоджувати спільну політику одноосібників та сільськогосподарських підприємств як в питаннях цінової політики, так і щодо захисту власних інтересів в умовах експансії корпоративних структур на місцеві ринки сирого молока.

Despite the fact that the dairy cluster will engine of investment and restructuring processes in dairy sector of Volyn region, not all areas and subjects of dairy business will become part of sphere of its influence. In view of this on the most depressed rural areas where there are objective limits of development industry large goods agricultural production in the short term, necessary to create dairy cooperatives and associations. The firsts will improve the marketability of milk production in private farms by creating a centralized receiving center of dairy, and seconds – coordinate a common policy of individual farmers and agricultural enterprises in matters of pricing policy, and to protect their interests in terms of expansion of corporate structures in the local market of raw milk.

ЛІТЕРАТУРА

1. Божидарнік Т. Формування політики регулювання розвитку молокопродуктового підкомплексу Волинської області / Т.Божидарнік // Економіст. – 2011. – № 5. – С. 73-75.
2. Божидарнік Т.В. Приклади ефективної реалізації кластерних рішень в світі / Т.В.Божидарнік, Н.В.Божидарнік // Економічний форум. – 2011. – № 3. – С. 37-43.

Стаття надійшла до редакції 9.09.2011